

KOVÁCS ANITA

MAGYAR ÍRÓK JÓZSEF FŐHERCEG EMLÉKEZETE NYOMÁBAN¹

A 19. századi Magyarországon a magyarok szimpátiáját több Habsburg elnyerte, mint például Erzsébet királyné vagy Rudolf trónörökös. A rokonszenv elsősorban Ferenc József ellentmondásos szerepéből² (és 1848/49-ből) fakadt, de számos családtag tevékenységével is kiérdemelte a nemzet pozitív befogadását. Ebbe a sorba illeszkedik az egykoron szintén kedvelt József Antal nádor (1776–1847)³ fia, József Károly Lajos főherceg (1833–1905). A főherceg hozzájárult a tisztképzés fejlesztéséhez és a honvédség újjászervezéséhez, részt vállalt a magyar társadalmi, közművelődési, tudományos, kulturális életben, valamint gazdasági-társadalmi egyesületeket alapított. Neve és munkássága a cigánykérdés kapcsán vált a legismertebbé.⁴

Tanulmányomban József főherceg Magyarországon betöltött szerepét és jelentőségét a Jókaihoz fűződő kapcsolatán keresztül, a levelezésük elemzésén át vizsgálom meg.⁵ Jókai volt ugyanis az egyik olyan kiemelkedő személyiség a korszakban, aki közeli és közvetlen kapcsolatokat tudott kiépíteni a császári családdal. Olyan udvari kegyben részesült, mellyel csak kevesen dicsekedhettek, meghatározó szerepet töltött be a Habsburgok magyarországi kultuszának

¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani Dr. Deák Ágnesnek és Vér Eszter Virágnak segítségükért, amellyel hozzájárultak kutatásomhoz és tanulmányomhoz.

² Ferenc József magyarországi megítélésének változásairól: CSAPÓ 2009. 34–43.

³ Ő volt az, aki a Habsburgok „magyarországi ágát” megalapította. A magyarok számára a nádori tisztség töltötte be azt a szerepet, amit a magyar király nem tudott, mivel nemcsak magyar király volt, hanem más területek is az uralkodása alatt álltak a birodalom részeként. A kormányzati hatalom magyar nemzeti tartalommal József nádor személyében töltődött fel. Politikai, kulturális és közművelődési tevékenységéről: GERŐ 2004.; DOMANOVSKY 1925–1929–1935.; SOÓS 2002.

⁴ Célja volt, hogy integrálja a cigányokat a magyar társadalomba, szorgalmazta letelepítésüket, kezdeményezései azonban többnyire sikertelenek maradtak. Id.: SOÓS 1997. 16–17.; SOÓS 2000 és 2002. 3–22.; TAPOLCAI 1994. 69–77.

⁵ Jókai nem volt egy intenzíven levelező ember, mivel barátaival szinte egy helyen lakott. Ennek ellenére körvonalazódik egy politikai, közéleti személyiségekből álló széles kör, akiktől számos levele fennmaradt. DÁVID 1994. 101–102.

megteremtésében és formálásában, az író maga is egyfajta „Habsburg-vonzalmat” érzett.⁶

A legtartósabb nyomot az író életében és műveiben Rudolf trónörökösrel kötött barátsága hagyta, Erzsébet királynéről pedig mindvégig egyfajta rajongással írt és beszélt.⁷ Ennek tükrében arra keresem a választ, hogy a főherceg és Jókai között beszélhetünk-e barátságról, s ha igen, az milyen módon illeszkedik a korszak „barátfogalmához”,⁸ továbbá megvizsgálom, mennyiben különbözött az író főherceghez és a trónörököshöz fűződő kapcsolata; megfigyelhető-e változás a mayerlingi tragédiát (1889) követően?

A főherceg tudományos tevékenysége

Jókai és a főherceg levelezése hiányosan maradt ránk, aminek fő oka az alcsúti kastély pusztulása. Az ismert levelek száma az 1872-1890 közötti időszakban ingadozik, így kapcsolattartásuk gyakoriságára, megismerkedésük pontos időpontjára nem tudunk következtetni. Azt kijelenthetjük viszont, hogy a szakirodalom⁹ hibásan rögzítette az 1884. évet mint kapcsolatuk legelső pillanatát. Ismeretségük ugyanis, még ha nem is személyesen, de jóval korábbra datálható, amire egy 1872-ből származó levél¹⁰ enged következtetni. Fontos azonban kiemelnünk, hogy levelezésük magyar nyelven folyt. A szövegeket tudományos jelleg és családi téma szerint csoportosíthatjuk annak ellenére, hogy egy-egy levélben akár mindkét kategória jegyei is feltűnnek.

József főherceget és Jókai Mórt elsősorban „tudós” voltuk terelte egymás felé. József főherceg ugyan katonai nevelésben részesült, de sokoldalúan művelt volt a természet- és a társadalom-

⁶ Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az író korábban a kiegyezés ellen is tiltakozott, a király koronázásán sem vett részt. 1867 után következett be pozitív fordulat a Habsburgok irányába. LENGYEL 1969. 98.

⁷ Ld. GÁNGÓ 2003. 380–396.; HAMANN 2008.; VÉR 2006.

⁸ A barátság pszichológiai hátteréről: ALBERT-DÁVID 2007.

⁹ PI. SZAJBÉLY 2010. 286–287.

¹⁰ Ebben a főherceg a Jókai által korábban írt levelére válaszolt: az író ugyanis az unokaöccsét, Hegedüs Sándort a katonai sorkötelezettség teljesítése alól szeretne mentesíteni a főherceg segítségével. OLTVÁNYI 1975. 433.

tudományok terén. A magyar és külföldi tudományos körökben egyaránt népszerűségnek örvendett.¹¹

Személyes kapcsolatuk kibontakozásához és megerősítéséhez az *Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben* című munka elindítása vezetett. Jókai már a kezdetektől, a főherceg pedig szintén részt vett a szerkesztésében.¹² Jókai nemcsak saját munkáiban,¹³ de a „Trónörökösműben” is talált arra módot, hogy a hozzá közelállókról közvetlenebben írjon. József főherceg fiumei életével kapcsolatban jegyezte meg például, hogy Alcsút után a Villa Giuseppe-t kedvelte a legjobban, de botanikus tevékenységéről is írt.¹⁴

Levelezéseikben gyakran találkozhatunk pártfogói felkérésekkel. Példaként említhetjük a főherceg azon levelét, melyben a Népszínház egyik színésznőjét, Hegyi Arankát ajánlotta 1886-ban az *OMMIK Cigányok* fejezetében található Cigány leány karakterkép modelljének.¹⁵

József főherceg saját írói vagy tudományos tevékenységét jóval kevesebbre tartotta Jókai műveinél, erre utal a következő idézet is: „...*én oly obscurus író vagyok ki csak jövőre kerülend napfényre...*” Pártfogói feladatokra ezen okból kérhette fel Jókait többször, ahogy tette Langer Marletné¹⁶ magyarországi írói támogatásának ügyében, illetve Falk Miksát kérte a német körökben való megismertetésére.

A főherceget a Magyar Tudományos Akadémia 1888. május 1-jén tiszteletbeli taggá választotta, ezt egyfajta „fordulópontnak” tekinthetjük kettejük kapcsolatában. Jókai értesítette először a főherceget megválasztásáról. József főherceg egyfajta alázattal,

¹¹ Soós 2002. 16–17.

¹² A továbbiakban *OMMIK*. ld: HESSKY 2008. Jókai mint az *OMMIK* szerkesztője: SZÍVÓS 2007. 222–235. A főherceg maga is termékeny író volt. ld. THEWREWK 1893. vagy ORTUTAY 1915.

¹³ Az író Rudolf trónörökösről mintázta *Ahol a pénz nem Isten* című regényének főszereplőjét, Capitanot 1904-ben, *A jövő század regényében* szintén helyet kapott. GÁNGÓ 2003. 380.

¹⁴ *OMMIK* IX. kötet, Magyarország III. kötet. Budapest és Fiume. 596. Fiuméről: ORTUTAY 1915. 191.; THEWREWK 1893. 71–82.

¹⁵ GYÖRFFY 2004. 50.

¹⁶ A források nem említik közelebbről személyét. Annyi ismert róla, hogy egy német-horvát származású írónő volt, akinek csupán egy 1887-es lipcei kiadású novelláskötete ismert. Neve egy 1888. október 9-i keltezésű levélben is felbukkan. GYÖRFFY 2004. 202., 413.

tisztelettel tekintett az íróra, erre utal az, hogy Jókai tanítványának nevezte magát. Hálával emlegette az író munkáit, mivel a főherceg saját bevallása szerint ezek nélkül elfelejtette volna anyanyelvét, a magyart. Jókai szintén büszke volt „növendékére”, akire most már mint kollégájára tekinthetett.¹⁷

A főherceg közéleti szereplése Magyarországon

A főherceg a magyarországi társadalmi, kulturális és gazdasági életben betöltött szerepének első pillérét a magyar honvédség főparancsnoki tisztsége jelentette. Ahogy a nádori tiszt, úgy ez is bizalmi pozíciónak számított.¹⁸ A főherceg katonai neveltetése folytán¹⁹ kellő ismeretekkel tudta ellátni feladatait, hozzájárult a Magyar Királyi Honvédség és a tisztképzés fejlesztéséhez. Mint főparancsnok évről-évre végiglátogatta a zászlóaljkat és lovas századokat. A katonák rajongtak érte, a lakosság pedig mindenhol kitörő lelkesedéssel fogadta. Alaposan és szigorúan végezte munkáját, de sohasem korholta, sértegette katonáit. A *Vasárnapi Újság* például egy Kőszegen állomásozó honvéd huszárezred felett tartott szemle kapcsán közölte azt az esetet, amikor az egyik katonát a lova többször ledobta, mire a főherceg állítólag a következőt mondta: „*Katona dolog ez – magyar huszár sohasem fél!*”²⁰

József főherceg társadalmi és kulturális tevékenységei közül a Margitsziget kiépítése emelkedik ki. A sziget felső végén található meleg vizű forrást kihasználva adott megbízást a fürdő kiépítésére Zsigmondy Vilmos bányamérnöknek. A fürdőházat Ybl Miklós

¹⁷GYÖRFFY 2004. 173–175.; *Vasárnapi Újság* 1888. május 13. 332. Mi Ujság?

¹⁸ A hadsereg rendezésének ügye jelentette a kiegyezés legkényesebb kérdését: magyar részről a honvédség emléke még erősen élt, és újjászületése erős visszhangra talált, az uralkodói kör viszont egységes birodalmi szervezetnek tekintette. Végül azonban az uralkodó beleegyezett a magyar honvédség gyalogságból és lovasságból álló felállításába, de a honvédség főparancsnokának kiválasztását és kinevezését kizárólagos jogkörének tartotta fenn. A véderőről, a honvédségről és a népfelkelésről szóló XL., XLI., XLII. törvénycikkeket 1868. december 5-én szentesítették. Bővebben: PAPP 1967.

¹⁹ A főherceg már tizenkét éves korában belépett a nádor nevét viselő 12. huszárezredbe hadapródként, később alezredesi és ezredesi rangot kapott, 1860-ban pedig vezérőrnagy és dandárparancsnok lett. Az osztrák-porosz háborúban (1866) a cseh hadszíntéren tanúsított bátorsága miatt altábornaggyá léptették elő. HAMANN 1990. 190.

²⁰ *Vasárnapi Újság* 1905. június 18. 395. József főherceg mint katona. [Írta: T. G.]

tervezte, a parkosítási feladatokat pedig a főherceg kertésze, Magyar György látta el.²¹ József főherceg azzal, hogy a szigetet egy szárnnyal a Margit-hídhöz kötötte, azt a társadalom rendelkezésére bocsájtotta. A fürdőlakást ő maga csak alkalmilag használta, az a vadászkastélyával együtt többnyire írók és művészek menedékhelyéül szolgált. A „vendégek” közül legtöbben Jókai pártfogoltjai, művésztársai voltak, erre utal az is, hogy az író többször kérte kollégái ottani lakhatását.²²

Krúdy Gyula a Margitsziget lakóit *A tegnapok ködlovagjai* című művében²³ idézte meg. Arany János kora tavasztól késő őszig lakott ott, külön karosszék volt számára kikészítve az ablak mellé. Piros József, a főherceg aranyprímása és a kor egyik híres hírlapírója, Salamon Ödön szintén gyakori látogatónak számítottak. Krúdy valós szereplőket sorakoztatott fel, de humoros és idilli események láncolatában tárta őket eléink. Minden Habsburg személy esetében „magyarosításra” irányuló elemeket használt, a főherceg kapcsán például Salamon Ödönt használta fel erre:

„Azt csak megértem valahogy, hogy egy ilyen makrapipás, sujtásos, dohányzacskós pusztafi nem beszél franciául. De sehogy se megy a fejembe, hogy egy Habsburg még csak németül se tudjon. Azt hiszem, az uralkodóház nem lehet valami nagyon büszke erre a sáros csizmás kertészlegényre.”²⁴

Természetesen a főherceg tudott németül, de Krúdy így kívánta még jobban nyomatékosítani magyarságát, „*a pusztafi*” megnevezéssel pedig polgári erényeit emelte ki.

József főherceg számos gazdasági, kulturális és társadalmi egyesületet is létrehozott. Példaként említhetjük a József tüdőbeteg szanatóriumot, a budapesti poliklinikát, a Cirkvencia létrehozását.²⁵

²¹ ORTUTAY 1915. 187–188.

²² GYÖRFFY 2004. 226., 274–275.

²³ Értelmezéséhez: FRIED 2003. 63–78.

²⁴ KRÚDY 1925. 57. A főherceg nevéhez köthető a margitszigeti új kápolna építése is 1903-ban, melyet a fiatalon elhunyt lánya, Klotild Mária emlékére készítettett. A főherceg maga magyar nemzeti párhuzamként IV. Béla lányának, Margitnak a folytatását kapcsolta az építéshez. *Vasárnapi Újság* 1905. július 30. 492. A Margitszigeti új kápolna. Hasonló párhuzamra ld. Erzsébet királyné és Szent Erzsébet között. LANDGRAF 2001. 109–123.

²⁵ ORTUTAY 1915. 98–102.

Több kiállítás és rendezvény támogatója volt,²⁶ de tanulmányom szempontjából a Jókai-jubileum emelkedik ki.

A kiegyezést követően kultuszképződési folyamatok és nemzeti narratívák összefonódásának folyamata vette kezdetét a magyar nemzeti identitás hangsúlyozása jegyében. Ennek keretében igen gyakori eseménynek számítottak a különböző évfordulók ünnepi felvonultatásai.²⁷ A Jókai-jubileum szervezése egy ötvenfős nagybizottság felállításával kezdődött 1893-ban, József főherceg pedig elvállalta a védnöki szerepet.²⁸ Ráadásul ő volt az első, aki előfizetett a jubiláris, 100 kötetes kiadásra három példányban. A főherceg Eötvös Lorándnak írt levelében hangsúlyozta, hogy a magyar irodalom kiemelkedő személyének barátjaként szívvel-lélekkel a mozgalom mellett áll. Fontos megjegyeznünk azt is, hogy a főherceg alig néhány nappal a Jókai ünnep előtt tartotta honvéd főparancsnoki címének 25. évfordulóját, de az író „megünneplését” többre tartotta.²⁹

Jókai és a „magyar-család”

József főherceg nagyon szerette családját, ezt támasztják alá Jókainak írt levelei. Többször emlegette édesapját, feleségéről és gyermekeiről érzelmekkel telve, olykor humorosan számolt be: „...300.000 honvéddel és eddig nem tudom hány fölkelővel tudok parancsolni de 3 művésznővel nem.”³⁰

Arra, hogy Jókai a „család barátjaként” szerepelt, utal az, hogy a főherceg beszámolókat írt leveleiben a gyermekeivel kapcsolatos fontosabb eseményekről, így például Margit lányának eljegyzéséről és menyegzőjéről, László főherceg pannonhalmi, illetve József főherceg sikeres érettségi vizsgájáról, de tollat ragadott akár betegségek kapcsán is.³¹

²⁶ Említhetjük az Országos Budapesti Kiállítást, ld. még THEWREWK 1893.; BÁTAYAI 1991.

²⁷ Ld.: SZAJBÉLY 2010. 320–321.; CSAPÓ 2011.; KÖVÁRY 1897.

²⁸ SZAJBÉLY 2010. 319. 322.; LENGYEL 1968. 173.

²⁹ JÓKAI 1907. 23.; RÓZSAFALVI 2007. 335–359. A főherceg meghatározó szerepet töltött be a magyar állami tűzoltóság fejlesztésében is. ld.: GYÖRFFY 2004. 258.; MARKUSOVSKY 1911. 152–161.

³⁰ GYÖRFFY 2004. 50., 53., 132–133.

³¹ GYÖRFFY 2004. 132–133., 221., 257–258.

Elmondható, hogy egymás családja és élete iránti kölcsönös tiszteletadás fémjelezte kapcsolatukat. József főherceg osztozott Jókai gyászában Laborfalvi Róza halálakor,³² de a főherceg baráti közvetlenségére mutat a következő idézet is:

„Nagyot vétkeztem tudom, hogy Juliushó 12^{éről} kelt szíves levelére csak Augusztus hó 3^{án} válaszolok. Sulyosbító körülmények, hogy jó üdvkivánatai [...] sokáig hálás köszönet nélkül maradtak, hogy tudván kedves barátomat gyöngélkedő állapotban távol családi ünnepünktől mégis halgattam, de azért ne higye hogy hálám nem benső, őszinte és igaz lélekből származó.”³³

Jókai számos alkalommal vendégeskedett Alcsúton, a család szívesen fogadta bármikor, a főherceg ezt hangsúlyozta is egyik levelében: „Hogy ön családom körében mindig kedves vendég azt úgy is tudja és akár mely órában örömmel látjuk.”³⁴

Jókai részletesen ismertette a főhercegi család alcsúti életét *Életemből* című munkájában. Már nem a „magyar Habsburg” képét láttatta velünk – ahogy Rudolf esetében –, hanem egy magyar család képét festette le: először családapaként mutatta be a főherceget, majd a nemzet atyjaként tüntette fel, akire példaképként tekinthetnek az alattvalók:

„Sokan írtak már felőle, mint „nagy”emberről, szóljunk róla egyszer, mint „jó” emberek mintaképeről, a családtyáról [...] minden államnak az alapja a család, s jó, ha a családi élet áldásaira onnan felülről jön a példa.”³⁵

A család magyarságának kibontását a magyar-nádori vonal említésével, majd a gyermekek „*kettős magyar vérével*”³⁶ folytatta, végül nemzeti szimbólumok sokaságát sorakoztatta fel: Rákóczi-induló fogadta Jókait, marhahúst és paprikás krumplit ettek, a család tagjai a

³² GYÖRFFY 2004. 75., 89., 98.

³³ GYÖRFFY 2004. 257–258.

³⁴ GYÖRFFY 2004. 122.

³⁵ JÓKAI 1886. 279.

³⁶ JÓKAI 1886. 280. A főherceg állítólag maga mondta, hogy kettős magyar vér folyik gyermekei vérében, egyrészt az édesapja, másrészt felesége, Klotild is rendelkezett magyar felmenőkkel.

leg híresebb magyarországi vidékek népviseleteiben énekelt a mulatság végén, a főherceg pedig „igazi huszáros, csikósos táncot” lejtett, s „tökéletes alföldi magyar legény volt”.³⁷

Jókai a család mindennapi tevékenységét mintegy hétköznapi módon zajló, „polgári” életvitelként festette le:

„Igazi patriarkális élet van itt. Reggel korán, a nappal együtt kelnek, délig dolgozik mindenki; tizenkét órakor pontban ebédelnek, azután jön egy kis családi hangverseny, zongora, cimbalom, dal, újra munka, tanulás, kertészkedés, vívás, tornászat, fél hétkor együtt vacsorál a család, s kilenckor már csendes a ház.”³⁸

Tanulságok

Ahogy Rudolf és Erzsébet esetében kezdetben a pozitív magyarországi megítélés elsősorban Ferenc József ellentmondásos szerepéből fakadt, úgy József főherceg kapcsán a nádori „magyarvonal” jelentette az elsődleges elemet. A három Habsburg kultuszképződési folyamata ugyanakkor eltérő módon zajlott. Míg előbbieket körül valódi kultusz jött létre, addig József főhercegnél nem beszélhetünk ilyenről. Az emlékezés keretében adomák és különféle történetek kaptak helyet. A kortárs magyar írók a főherceg jellemvonásait és magyarországi tevékenységét emelték ki, „magyar földesúrként” írtak róla. Nem találjuk annak nyomát, – mint például Rudolf esetében – hogy a Habsburgok sorából építették be a magyar történelmi hagyományokba.

Jókai és József főherceg nemcsak szakmai célok apropóján találkozott, levelezett, hanem személyes kapcsolatuk ápolása miatt is. Hiányos levelezésük nem ad arra választ, hogy József főherceg be tudta-e tölteni az „ürt” Jókai életében a trónörökös halálát követően. Az viszont biztos, hogy Jókai Rudolfhoz és József főherceghez fűződő barátsága különböző volt a hasonlóságok ellenére is. Mindhárman tudományos beállítottságú emberek voltak, érdeklődési körük megegyezett. Jókai Rudolfra azonban mint a leendő magyar nemzeti királyra tekintett, aki majd összefogja a Duna-medence népeit, és

³⁷ JÓKAI 1886. 286.

³⁸ JÓKAI 1886. 279.

azokat egyenrangúan kezeli, így kapcsolatukban egy erőteljesebb pátosszal átszőtt és hivatalosabb érintkezési formula figyelhető meg. Ezzel szemben József főherceggel inkább polgári jellegű kontaktus alakult ki, a főherceg nem érezte társadalmi felsőbbségét, levelezésük hangvétele is sokkal könnyedebb, fesztelenebb volt.

Jókai Mór és a főherceg közvetlen, baráti jellegű viszonya meglehetősen szokatlanul hathatott a kor társadalmában. Habár több híres barátságról van tudomásunk a 19. századból, amilyen Széchenyi István és Wesselényi Miklósa volt,³⁹ mindezek azonban a társadalmi körülményeket tekintve eltérnek Jókai és a főherceg kapcsolatától. Elsődlegesen nem a császári család kedvezőbb színben való feltüntetését célozta meg barátságuk, de ahhoz mégis hozzájárult közvetlen módon. Barátságról azonban mai, modern fogalmak között persze nem beszélhetünk, ugyanis a szakirodalom egyenlő felek közötti viszonyt ért ez alatt. A pszichológiában használt „romantikus barátság” kategóriájának jegyei tűnnek fel kapcsolatukban. Eltérő társadalmi státuszuk miatt elit jellegű volt, de bizonyos szinten rokoni kapcsolatot szimbolizált, a barátság kialakulásának folyamatában egy átmeneti fázisba helyezhetjük.⁴⁰

József főherceg tudatában lehetett a felé irányuló pozitív magyar nemzeti érzelmeknek, nem állhatott messze tőle a „magyar életmód”, hiszen amellet, hogy itt élt, gyermekeit is magyar szemléletmód szerint taníttatta. Példaként állhatott a főherceg előtt saját édesapja, aki tudatosan neveltette gyermekeit „magyarosan”. József főherceg életéhez további támpontokat nyújthat többek között Rónay Jácint vagy éppen Deák Ferenc feljegyzései is.⁴¹

³⁹ SZÉCHENYI–WESSELÉNYI 1986.

⁴⁰ ALBERT-DÁVID 2007. 124.

⁴¹ DEÁK 1871.; RÓNAY 1885-1888.

IRODALOM

ALBERT Fruzsina – DÁVID Beáta

- 2004 *Embert barátjáról. A barátság szociológiája.* Századvég, Budapest.

BÁTYAI Jenőné

- 1999 A liget. *A Móra Ferenc Múzeum évkönyve. Természet-tudományi tanulmányok. I.* Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szeged. 115–119.

CSAPÓ Csaba

- 2009 „...a királyi család még mindig népszerűtlen a pestiek körében...” *Új Forrás* 42. évf. 7. sz. 34–43.
- 2011 A koronázás jubileuma. In: Deák Ágnes–Völgyesi Orsolya (szerk.): *História mezején. A 19. század emlékezete. Tanulmányok Pajkossy Gábor tiszteletére.* Csongrád Megyei Levéltár, Szeged. 287–297.

DÁVID Gyula

- 1994 Jókai Mór levelezése (1876–1895). *Erdélyi Múzeum* 56. évf. 3–4. sz. 101.

DEÁK Ferencz

- 1871 *Adomák.* Rosenberg testvérek, Pest.

DOMANOVSKY Sándor

- 1925–1929–1935 *József nádor élete és iratai. 1792–1809. I–III.* kötet. Magyar Történelmi Társulat, Budapest.

FRIED István

- 2003 A tegnapok ködlovagjai. Széljegyzetek Krúdy Gyula kötetéhez. *Tiszatáj* 57. évf. 5. sz. 63–78.

GÁNGÓ Gábor

- 2003 Jókai Mór és Rudolf trónörökös barátsága. *Irodalomtörténet* 34. évf. 3. sz. 380–396.

GERŐ András

- 2004 A magyar Habsburg–Szükséglet, lehetőség és valóság. In: Gerő András: *Képzelt történelem: fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX–XX. századi történetéből*. PolgART, Budapest.

GYÖRFFY Miklós

- 2004 *Jókai Összes Művei. Jókai Mór levelezése (1886–1890) IV. Argumentum*, Budapest.

HAMANN, Brigitte

- 1990 *Habsburg-lexikon. Új Géniusz*, Budapest.
2008 *Rudolf trónörökös*. Európa, Budapest.

HESSKY Orsolya

- 2008 A trónörökös könyve. Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben, 1885–1902. In: F. Dózsa Katalin–Faludi Ildikó (szerk.): *Rudolf–a reményvesztett imádó. (Időszaki kiállítás a Gödöllői Királyi Kastély Múzeumában, 2008. június 5–szeptember 28.)* Gödöllői Királyi Kastély, Gödöllő. 36–45.

JÓKAI Mór

- 1886 *Életemből (Igaz történetek. Örök emlékek. Humor. Útleírás)*. Ráth Mór, Budapest.
1907 *Jókai Mór Összes Művei*. Nemzeti Kiadás. A Jókai-jubileum és a nemzeti díszkiadás története. Révai Testvérek, Budapest.

JÓKAI Mór (szerk.)

- 1893 *Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben Magyarország III.* Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest.

JÓZSEF Főherceg

- 1885 *Növényhonosítási kísérletek Fiumében 1881-től 1885-ig*. Magyar Polgár Nyomdája, Kolozsvár.

KÖVÁRY László

1897 *A millennium lefolyásának története és a millenáris emlékkalkotások.* Athenaeum R.-Társulat, Budapest.

KRÚDY Gyula

1925 A magyar Habsburg, egy régi udvarház utolsó gazdája. In: KRÚDY Gyula: *Tegnapok ködlovagjai.* Tevan-Kiadás, Budapest. 54–59.

LANDGRAF Ildikó

2001 Erzsébet, a magyarok királynéja–Második Szent Erzsébet. In: Barna Gábor (szerk): *A szenttisztelet történeti rétegei és formái Magyarországon és Közép-Európában. A magyar szentek tisztelete.* SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged. 109–123.

LENGYEL Dénes

1968 *Jókai Mór.* Gondolat, Budapest.

MARKUSOVSKY Béla

1911 *A magyar országos tűzoltó-szövetség története. Az első két évtized (1870–1890) története.* Ifj. Keller Ernő Nyomdája, Budapest.

OLTVÁNYI Ambrus

1975 *Jókai Összes Művei. Levelezés II. (1860–1875).* Akadémia, Budapest.

ORTUTAY István

1915 *József főherceg élete.* Engel Lajos Nyomda- és Lapvállalata, Szeged.

PAPP Tibor

1967 A magyar honvédség megalakulása a kiegyezés után 1868–1890. *Hadtörténelmi Közlemények* 14. évf. 2–4. sz. 315–324., 688–711.

RÓNAY Jácint

1885–1888 *Napló-töredék: hetven év reményei és csalódásai: nyomtatott kéziratul tíz példányban.* Stampfel Eder és társai, Stampfel Eder és társai, Pozsony.

RÓZSAFALVI Zsuzsanna

2007 „Ötvenéves aranylakodalom a múzsával”: a Jókai jubileum és a díszkiadás története. *Budapesti negyed: lap a városról* 15. évf. 4. sz. 335–359.

SOMOGYI Éva

1989 *Ferenc József.* Gondolat, Budapest.

SOÓS István

1997 József főherceg és a romák: Egy sikertelen megoldási kísérlet a 19. században. *História* 2. évf. 19. sz. 16–17.

2000 *József főherceg cigány levelezése.* Romológiai Kutatóintézet, Szekszárd.

2002 *Az alcsúti Habsburg-kastély tündöklése és pusztulása.* Szent István Múzeum, Székesfehérvár.

SZAJBÉLY Mihály

2010 *Jókai Mór.* Pesti Kalligram Kft, Budapest.

SZÉCHENYI István–WESSELÉNYI Miklós

1986 *Feleselő naplók: egy barátság kezdetei.* Helikon, Budapest.

SZÍVOS Erika

2007 Budapesti mesék. Jókai és az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben. *Budapesti negyed: lap a városról* 15. évf. 3. sz. 222–235.

TAPOLCAI András

1994 A cigányok és a „szántás”. József főherceg alcsúti romatelepítései. *Mozgó Világ* 20. évf. 8. sz. 69–77.

THEWREWK István

1893 *József főherceg.* Grill, Budapest.

VÁGHÓ Ignác

1905 *József főherceg emlékezete.* Ludovika Akadémia, Budapest.

VÉR Eszter Virág

2006 Erzsébet királyné magyarországi kultusza emlékezethelyei tükrében 1898–1914 között. *Budapesti Negyed: lap a városról* 2–3. (52–53.) szám.

KOVÁCS, ANITA

HUNGARIAN WRITERS IN THE WAKE OF JOSEPH ARCHDUKE

Archduke Joseph Karl was popular not only among the gypsies, but also he did significant activities in the Hungarian culture and public education. This essay pointed out Hungarian activities of his through with the correspondence of Mór Jókai. The connection of the archduke and Jókai was romantic friendship. They respected each other, and Jókai was almost family member. Jókai (and other Hungarian writers too) didn't write about Hungarian Habsburg, he didn't appear Hungarian elements (as Hungarian writers were in case of Rudolf crownprince) he handled him as a Hungarian man. It didn't evolve around him suchlike cult, than for example Rudolf crownprince or Elizabeth queen, preferably placed to get anecdotes and different stories.

Mindnyájunknak élt. és mindnyájunknak halt meg.

JÓZSEF FŐHERCZEG

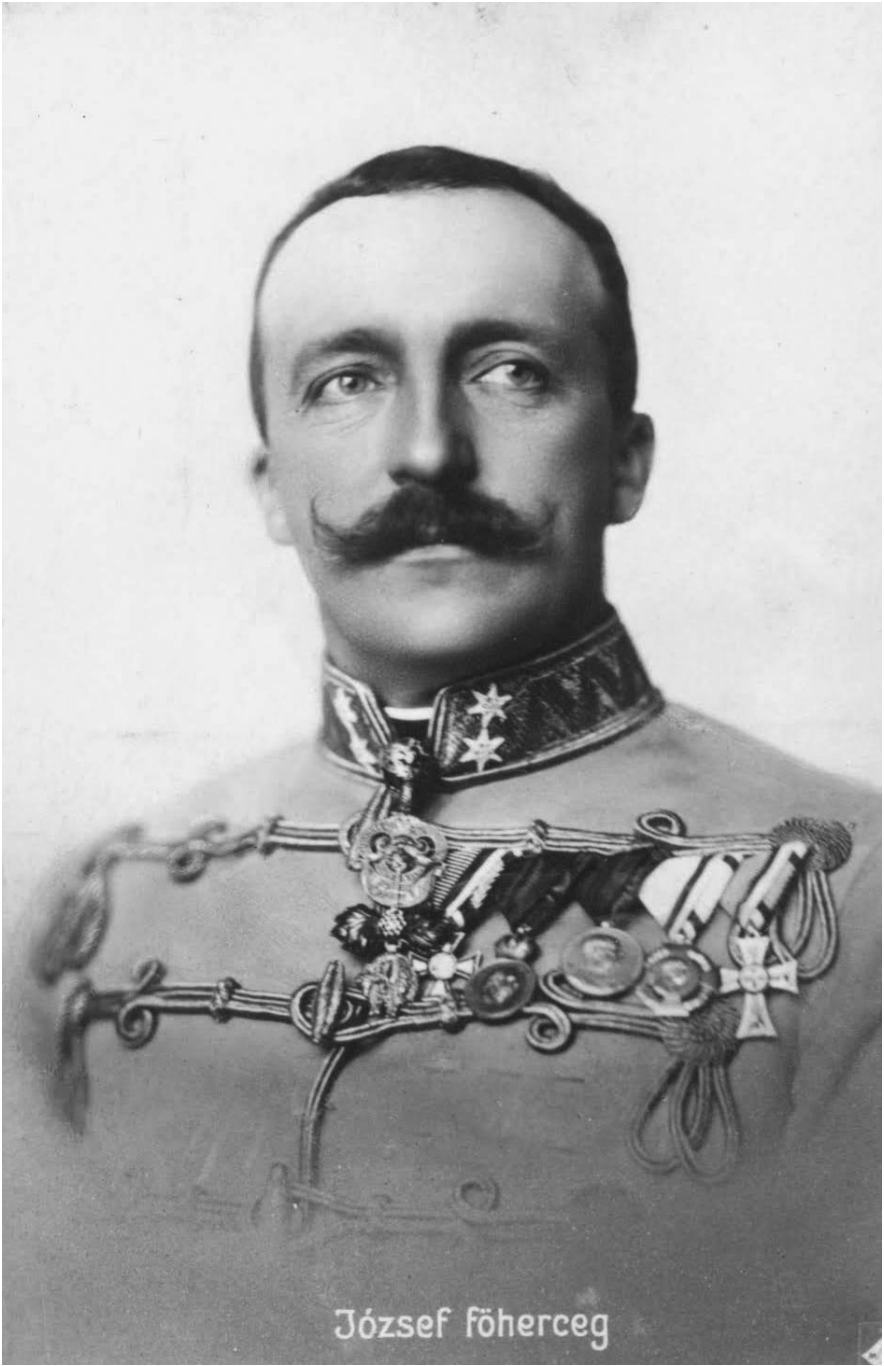
Szül. Pozsonyban 1833 márczius 2-án, † Fiumében 1905 június 13-án.

A „Tolnai Világ-Lapja“ ingyen-kiadása, melyet a lap a temetés napján két millió példányban osztott szét az országban.

A legmagyarabb főherczeg életéről, működéséről, otthonáról stb. a legkimerítőbben ír a „Tolnai Világ-Lapja“ 1905. évi június hó 18-án megjelenő száma.

===== Minden tőzsdében 10 krért kapható. =====
„TOLNAI VILÁG-LAPJA“ Budapest, VII., Károly-körut 9.

Habsburg–Lotaringiai József Károly főherceg
Gyászkép a Tolnai Világlapjában

Habsburg–Lotaringiai József Ágost főherceg
(Habsburg-Lotharingiai Mihály tulajdona)